

Concepte și instrumente ale conducerii politice

Silviu Brucan

Atît în literatura politico-socială cît și în publicistica curentă se face deseori confuzie între *putere* și *forță*, ca și cum cele două concepte ar fi identice ca sferă și conținut. Confuzia este transmisă și unor noțiuni derivate ca *echilibrul de forțe*, care de fapt se referă la *puteri* (în engleză „balance of power”) sau *politica de forță*, care îngustează sensul politicii puterii (în engleză „power politics”, în germană „Machtpolitik”), deoarece o asemenea politică folosește o gamă variată de mijloace de influențare — de la „ajutorul economic” și asistența tehnică pînă la ceea ce se numește „colonialism cultural” — și doar în extremis recurge la forță. Delimitarea cît mai precisă a celor două concepte are o mare însemnătate și pentru practica politică, unde confundarea lor poate duce nu numai la greșeli în politică ci la denaturarea sau pervertirea unui sistem politic în întregimea lui.

Lenin a pus punctul pe i cînd a arătat că problema principală a unei societăți este: care *clasă* deține *puterea*, dar fiecare din clasele care au deținut puterea de-a lungul istoriei și-a organizat dominația politică în forme variate, demonstrînd astfel și pe plan general *autonomia* relativă a politicului în societate. Societatea sclavagistă a cunoscut forme variate de organizare politică — democrația ateniană, dictatura militară spartană, despotismul oriental etc. Societatea burgheză s-a dovedit și mai inventivă sub acest raport — sistemul parlamentar, sistemul prezidențial, monarhia constituțională, dictatura militară, fascismul etc. Tipologia sistemelor politice a fost analizată de politologi potrivit unor criterii diferite, dar pentru uzul temei noastre criteriul cel mai semnificativ este gradul sau măsura în care fiecare din aceste sisteme a, folosește *puterea* cu multitudinea de mijloace (economice, culturale, juridice, ideologice etc.) pe care i le conferă poziția dominantă a clasei în societate sau b, recurge la mijloace coercitive și represiune, la *forță*, pentru a asigura dominația clasei și privilegiile care o însoțesc. Exemplul clasic de studiere comparativă a problemei rămîne distincția dintre democrația ateniană, așa cum s-a conturat în timpul lui Pericle și dictatura militară spartană. Deși ambele erau societăți sclavagiste, prima folosea cu succes întreaga gamă de mijloace de influențare și dominație la dispoziția puterii, ceea ce a dus la o mare înflorire economică, culturală și artistică („secolul de aur” al lui Pericle), în vreme ce minoritatea privilegiată și dominantă din Sparta s-a transformat într-un fel de castă militară, care potrivit legilor lui Lycurg, se baza pe înrolarea tuturor spartanilor (circa 10% din popu-

„Viitorul Social”, an IV, nr. 1, p. 71—79, București, 1975

lație) în unitățile oastei și pe interdicția de a se ocupa de altceva în afară de treburile militare; viața lor socială se desfășura în societatea camarazilor de unitate și chiar graiul (laconismul) amintea de concizia comenzilor militare. Totul era subordonat pregătirii elitei sociale pentru reprimarea răscoalelor iloților-sclavi.

În epoca contemporană, o comparație analoagă se poate face între democrația parlamentară burgheză și dictatura fascistă sau junta militară. Ajungem astfel la concluzia aparent paradoxală că sistemele politice bazate pe mijloace *coercitive* și care în mod necesar țin să-și creeze o imagine de mare autoritate și tărie, ascund în fond slăbiciunea politică. Esența ei rezidă în incapacitatea de a folosi totalitatea atributelor puterii.

Este adevărat că într-o societate atât de complexă ca cea contemporană, instrumentele conducerii politice nu mai pot fi descrise în aceiași termeni categorici și preciși ca în societatea antică, delimitările sînt deliberat mai nebuloase, dinstincțiile mai subtile. Aceasta cu atât mai mult cînd este vorba de putere, care are propensiunea de a-și disimula prezența în cele mai felurite veșminte morale, religioase sau ideologice. Cunoaștem puterea monopolurilor de a condiționa și uniformiza atitudinile și comportarea oamenilor prin manipularea mijloacelor de comunicații de masă și a insecurității muncii, prin efectul conformizant al consumului și al prelucrării ideologice. Dar „metoda” funcționează atîta timp cît nu este amenințat sistemul; în momentul cînd se semnalează așa ceva, intervine forța.

În domeniul relațiilor internaționale, clarificarea conceptelor putere și forță ca și a diferenței specifice dintre ele are o însemnătate extraordinară, iar în epoca armelor rechetu-nucleare — o dimensiune vitală.

Iată suficiente considerente care ne îndeamnă la o atentă examinare a acestei probleme cruciale a științei politice.

Puterea este un concept fundamental în știința politică și există o întreagă școală de gîndire care socoate că politologia este de fapt știința puterii. Pentru Max Weber¹, esența politicii rezidă în tendința spre participare la putere, iar Maurice Duverger susține că politologia ca știință a *statului* restrînge obiectul disciplinei la comunitatea națională modernă, în timp ce studierea *puterii*, a guvernului, a autorității, a comandamentului se aplică tuturor societăților umane și este mai operațională. El consideră că puterea se aplică marilor grupuri umane (nu celor mici), societăților globale (nu societăților particulare) și relațiilor instituționalizate².

Marxismul a adus în dezbateră asupra puterii un criteriu științific revelator — criteriul de *clasă*. El acoperă întreaga sferă socială a conceptului, deoarece fiecare putere este în ultimă instanță dominația politică a unei clase. Dar odată definit acest cadru general, rămîne ca cercetarea să analizeze fenomenul și în însuși *interiorul* claselor — conflictele politice dintre reprezentanții *aceleiași* clase. Un caz celebru este cel al lui Winston Churchill și Neville Chamberlain: deși reprezentau nu numai aceeași clasă, dar și același partid conservator, Churchill a luptat pentru a pune

mîna pe putere avînd cu totul alte idei cu privire la interesele Marii Britanii și politica ei. În Statele Unite se subliniază mereu în campaniile electorale că între candidații la prezidenție nu există deosebiri ideologice de clasă. În țările în curs de dezvoltare din Africa, Asia și America Latină, lupta pentru putere scindează deseori forțele mișcării de eliberare. Istoria țărilor socialiste arată că deși au dispărut bazele economice generatoare de conflicte antagoniste de clasă, atît în U.R.S.S., după moartea lui Lenin, cît și în alte țări socialiste au avut loc conflicte politice ascuțite între lideri ai revoluției în jurul puterii. De unde se vede că conceptul de putere merită a fi studiat și în sine ca fenomen care generează anumite manifestări politice în toate societățile de clasă.

În sensul ei cel mai simplu, în relațiile dintre oameni, *putere* înseamnă controlul omului asupra minții și acțiunilor altor oameni. Ea apare ca atare și în societatea primitivă unde se manifestă inițial ca expresie a unor atribute fizice, mintale sau psihice ale unor indivizi (buni luptători, bătrîni înțelepți, vrăjitori, șamani, oameni cu talent și voință de conducători care au ceea ce în antropologie se numește *karisma*). Cu alte cuvinte, și în faza socială embrionară puterea nu se reducea la forța fizică ci presupunea întreaga gamă de calități individuale care conferă unui om influență și autoritate asupra altor oameni. Treptat, calitățile individuale s-au împletit cu relațiile economice și sociale, iar odată cu scindarea societății în clase antagoniste puterea a luat forma dominației politice, a *statului*.

Statul este organismul care permite exercitarea puterii în totalitatea ei, inclusiv exercitarea forței, dintr-un singur centru. Dar puterea, ca concept politic, este diferită de forță, de exercitarea virtuală a violenței fizice, în sensul că forța (ex. acțiune polițienească, privare a libertății prin închisoare, execuție capitală mergînd pînă la acțiuni militare și război) este un element intrinsec al puterii, o componentă organică a sa, dar *atît*. Este adevărat că chiar și atunci cînd statul folosește în principal mijloacele de influențare economică, culturală și ideologică pentru a asigura dominația politică a clasei conducătoare, amenințarea cu violența fizică rămîne prezentă chiar și numai pentru a conferi tărie operațiunii în ansamblul ei și a ține la respect pe cei care i se opun. Dar a reduce puterea la exercitarea forței înseamnă a-i sărăci conținutul, a-i diminua capacitatea, implicit a-i reduce eficacitatea.

Prin *forță* înțelegem puterea fizică de a constrînge voința oamenilor împotriva înclinației lor; ea apare în exercitarea puterii mai ales sub forma *amenințării*. În timp ce forța este folosită efectiv doar sporadic, amenințarea ei rămîne permanentă. Ca atare, amenințarea cu forța își găsește expresia în legile respective ale statului și în instituțiile menite să asigure respectarea lor. Potrivit unor autori, forța legitimă este firul care trece prin toate activitățile sistemului politic, conferindu-i coerența sa ca sistem ³.

Niebuhr susține că puterea este de fapt compusă din autoritatea și prestigiul care cîștigă consimțămîntul implicit sau explicit al subiectului sau aliatului cu o minimă folosire a forței coercitive. Forța poate deveni necesară numai în situații conflictuale în care este imposibil să influențezi adversarul; forța devine atunci *ultima ratio* a conflictului. Autorul ajunge la concluzia că sursa puterii este autoritatea unui guvern de a obține

consimțămîntul fără forță; dacă puterea este identică cu autoritatea, rezultă că climatul unei culturi sau ideologia sa, care sancționează un anumit tip de autoritate, este izvorul suprem al puterii⁴.

Aici, Niebuhr ajunge să idealizeze puterea și în acest scop chiar să o disocieze de forță. Or, forța, chiar atunci cînd nu este folosită sau nu se pune accent pe ea, rămîne o componentă *organică* a puterii — adică acea componentă care conferă credibilitate celorlalte mijloace și care asigură eficacitatea folosirii acestora de către stat sau guvern. Cu alte cuvinte, în spatele folosirii pîrghiilor economice și al mijloacelor de influență culturală și ideologică se află întotdeauna forța și amenințarea cu forța, iar ideea lui Niebuhr că climatul unei culturi sau ideologia sa este izvorul suprem al puterii poate fi acceptată doar în sensul că majoritatea cetățenilor consimt să se supună legilor economice, directivelor culturale și influenței ideologice tocmai pentru că știu că acestea se sprijină în ultimă instanță pe forța statului. De fapt, un element de coercițiune există și în mijloacele *nefizice* de exercitare a puterii: Marcuse a numit-o „toleranța represivă” și a documentat sistematic modul în care aparatul productiv modern, universitățile și școlile, canalele de mass-media din S.U.A. exercită puterea societății capitaliste, impunînd ideilor și comportărilor oamenilor un conformism uni-dimensional⁵. În același sens, Karl Deutsch vorbește despre controlul mai mult sau mai puțin complet al comportării umane prin deprinderi voluntare de supunere în combinație cu amenințări de probabilă constrîngere. În esență, politicul se bazează pe interacțiunea deprinderilor de supunere și cooperare sub efectul amenințărilor de constrîngere⁶.

S-ar putea concluda că cu cît mai înalt este gradul de supunere voluntară a populației sau cu cît mai mare este procentul respectiv cu atît mai redusă este folosirea mijloacelor de constrîngere. Ceea ce istoricii numesc o guvernare luminată sau liberală este în fond o guvernare care a știut să folosească atributele puterii de asemenea manieră încît să recurgă la un minimum de forță coercitivă. De regulă, premisa unei asemenea performanțe este funcționarea relativ normală a economiei în sistemul respectiv, după cum dereglarea economiei și intrarea ei în criză mărește ponderea forței în menținerea dominației de clasă.

În societatea contemporană, o serie de cercetări și anchete sociale studiază relația dintre putere și culturalizarea maselor, creșterea informării și conștiinței politice; majoritatea ajung la constatarea că cu cît crește nivelul cultural și gradul de informare a maselor cu atît devine mai ineficientă folosirea mijloacelor coercitive în opera de guvernare.

Dar care este sensul conceptelor putere și forță în viața internațională? Aici nu există o autoritate centrală de tipul statului, ceea ce a permis să se vorbească de un *vacuum* de putere și a generat numeroase teorii și modele cu privire la modul în care acest *vacuum* să fie umplut. Cele mai multe teorii de acest gen pornesc de la premisa că exercitarea puterii de către unul sau mai multe state (mari puteri sau superputeri) trebuie să îndeplinească în viața internațională funcția analogă celei a statului în viața internă a societății. În genere, faptul că principalele concepte și legități în știința politică s-au format pe terenul analizei poli-

ticii interne, a creat o tendință de a le transplanta în domeniul relațiilor internaționale ca și cum condițiile în această sferă de activitate ar fi identice. În realitate, aici infrastructura este diferită, forțele sociale (națiunile) sînt diferite, iar cît privește luptele și conflictele politice — în timp ce în sfera internă acestea cunosc limitările și constrîngerile impuse de existența statului, conflictele internaționale nu sînt supuse unor asemenea îngrădiri.

Raymond Aron merge pînă la a susține că din moment ce domeniul relațiilor internaționale este caracterizat prin absența tribunalelor și poliției (Max Weber numea statul „monopolul violenței legitime”) și pluralitatea centrelor de decizie, recurgerea la forță este legitimă, violența este normală⁷. De aceea, puterea în viața internațională trebuie definită în contextul ei particular.

Politica internațională — declară Hans Morgenthau — este o luptă pentru putere. Națiunile și oamenii lor de stat pot să-și definească obiectivele lor în termenii unui ideal religios, filozofic, economic sau social; dar oricînd se luptă să-și realizeze obiectivele prin mijloace ale politicii internaționale, ei o fac luptînd pentru putere. Autorul distinge puterea politică de forță, de exercitarea practică a violenței fizice; cînd violența devine fapt, avem de-a face cu abdicarea *puterii politice* în favoarea *puterii militare*. În politica internațională, forța militară ca amenințare sau potențială constituie cel mai important factor material al puterii politice a națiunii⁸.

Morgenthau își ilustrează teoria: cînd vorbim de puterea politică a S.U.A. în America Centrală, avem în vedere conformitatea acțiunilor guvernelor central-americane cu dorințele guvernului american. A are influență politică asupra lui B în sensul că A este în stare să controleze anumite acțiuni ale lui B prin influența asupra minții acestuia⁹. Cu alte cuvinte, autorul privește puterea politică drept o relație *psihologică* între cei ce o exercită și cei asupra cărora este exercitată.

Profesorul american Holsti critică impreciziile teoriei lui Morgenthau: pe de o parte puterea este prezentată ca obiectiv major al politicii și chiar ca motiv determinant al oricărei acțiuni politice, pe de altă parte puterea este definită ca o relație și ca un mijloc în vederea scopului. Din cauza acestei ambiguități, nu știm ce anume explică și ce nu explică conceptul în politica internațională¹⁰. Holsti înclină spre definirea puterii în termeni potențiali: capacitatea statului A de a influența atitudinea statului B în sensul dorit de A.

Pornind de la Max Weber¹¹ care definea puterea probabilitatea ca un actor să fie în stare, în cadrul unei anumite relații sociale, să-și realizeze voința în pofida rezistenței, Robert Dahl serie că puterea este capacitatea de a schimba probabilitatea rezultatelor, iar Karl Deutsch vede în ea atitudinea de a face să se întîmple lucruri care altfel nu s-ar fi întîmplat¹².

Deși aceste definiții pot contribui la discuția academică privind puterea ca concept absolut și abstract, dacă este vorba de politica internațională trebuie să coborîm jos pe pămînt și să înțelegem că *puterea are sens numai în raport cu statul național* ca unitate de bază a sistemului internațional. Puterea, privită ca entitate autonomă sau ca o capacitate abstractă nu poate servi nici ca nucleu al unei teorii, nici ca obiect de

analiză. În viața reală, relațiile internaționale sînt efectuate de către state — ele sînt acelea care desfășoară activități internaționale, încheie tratate și convenții, declară război și semnează pacea. De aceea, puterea nu este decît o variabilă dependentă a statului, un atribut al acestuia. Puterea este și poate fi exercitată numai de către un anumit stat care este echipat și are mijloace pentru a o folosi.

În concluzie, departe de a fi inerentă naturii umane, cum susține Morgenthau, și principala *cauză* a politicii internaționale, puterea este mai curînd *efectul* unui fenomen mai profund care ține de condițiile materiale ale societății și de inegalitățile sociale și naționale. Politica puterii n-ar exista dacă națiunile ar fi egale în mărime și tărie. De asemenea, țările industriale avansate n-ar putea influența și exploata pe cele sărace dacă națiunile s-ar afla la același nivel de dezvoltare economică și tehnică. În lumea reală, însă, națiunile sînt mari și mici, puternice și slabe, bogate și sărace, dezvoltate și subdezvoltate, iar atîta timp cît există aceste diferențe și decalaje, puterea rămîne un factor major în politica internațională. Puterea și politica puterii decurge *din existența statelor și a diferențelor dintre acestea* și nu din caracterul orînduirii sociale sau sistemului politic, deși acestea pot afecta moralul național și coeziunea politică — componente ale puterii. Atîta timp cît statele și națiunile rămîn unitățile de bază politică și comunitară ale sistemului internațional, schimbările sociale *din sînul lor* nu elimină manifestarea și exercitarea puterii în relațiile *dintre ele*.

Puterea națională reprezintă suma resurselor și potențelor pe care un stat le posedă și le poate mobiliza în scopul afirmării și promovării intereselor sale pe arena internațională. Puterea națională este un concept comparativ prin excelență, deoarece măsura și valoarea ei se stabilește doar în relație cu celelalte state — vecine, de pe continent sau din lume.

De regulă, componentele sale sînt : geografia, resurse naturale, baza material-tehnică, tăria militară, populația, ideologia, moralul național, coeziunea politică. În mod tradițional, tăria militară a fost considerată ca componentă principală a puterii, dar și aceasta trebuie privită ca parte a unui tot, deoarece valoarea ei este afectată de celelalte componente. În genere, puterea națională este un *potențial* a cărui valoare depinde de capacitatea politică de a o folosi și de măsura în care este raportată la un anumit țel. Ca o ilustrație tipică, Hitler a reușit să ridice potențialul Germaniei dar a eșuat deoarece țelul urmărit, dominația mondială, depășea cu mult acest potențial. În epoca postbelică, lozincă „secolului american” care postula hegemonia S.U.A. reflecta supradimensionarea potențialului ei economic și militar. Școala lui Morgenthau se intitulează *realism politic* (Realpolitik) tocmai pentru că susține necesitatea unei concordanțe între politica externă și forțele de care dispune statul respectiv pentru realizarea acesteia ; ea susține că în politica internațională, forța militară, ca amenințare sau potențial, constituie cel mai important factor material al puterii politice a națiunii. Ca și în politica internă, puterea recurge la forță numai în extremis după ce a epuizat celelalte mijloace de presiune și influențare.

După al doilea război mondial, *forța nucleară* și potențialul *economico-tehologic* au devenit insignele statutului de mare putere, iar adepții lui Realpolitik priveau lumea ca un model bipolar — S.U.A. și U.R.S.S. Din

momentul în care armele racheto-nucleare au acumulat o imensă capacitate de distrugere, iar cele două puteri racheto-nucleare au atins nivelul capabilității de anihilare reciprocă s-a ajuns la „pat nuclear”, prin analogie cu situația de la jocul de șah în care nici unul din jucători nu mai poate face mișcări. În ultimii ani, a avut loc o deplasare semnificativă în exercitarea puterii în sensul că *rolul și ponderea relativă a componentei militare s-a redus în favoarea componentelor economico-tehnologice care au crescut în mod corespunzător*. Aceasta se reflectă și în aceea că modelele lumii au devenit *pentagonale*, teoreticienii recurgând la schema celor cinci centre de putere (S.U.A., U.R.S.S., China, Europa occidentală, Japonia) ca fiind mai relevantă pentru explicarea evenimentelor de pe scena mondială. Japonia și-a câștigat acest loc ca a treia putere economică mondială, deși nu dispune de forță militară, iar Europa occidentală ca cea mai importantă putere comercială pe piața mondială.

Noua geometrie a puterii reflectă totodată *noul raport de forțe* din lumea capitalistă : în timp ce în anii de după război S.U.A. era principala țară capitalistă în comerțul mondial și deținea circa 70 % din rezervele de aur, în prezent Piața Comună exportă de 2,9 ori mai multe mărfuri decât S.U.A., iar ca rezerve de aur numai R.F.G. întrece de 3 ori, iar Japonia se apropie de cele ale S.U.A.

Ceea ce ne face să socotim că deplasarea în exercitarea puterii nu are doar un caracter conjunctural, ci relevă o tendință de lungă durată este faptul că modelul pentagonal operează într-o sferă care a înregistrat schimbări profunde *la scară globală* care tind în aceeași direcție. Comerțul internațional s-a transformat dintr-un club al marilor țări exportatoare într-o activitate cu adevărat mondială la care participă activ peste o sută de țări. În ultimele două decenii, volumul lui a crescut de patru ori : rata creșterii exportului mondial este mai rapidă decât cea a creșterii producției și a produsului social. Dependenta economiilor naționale de surse de materii prime, de piețe externe și de tehnologie modernă a devenit un factor esențial, iar pentru numeroase țări vital, așa cum a dovedit-o recent „criza energiei”. Interdependența economico-tehnologică a devenit o lege a relațiilor internaționale. În mod evident, folosirea forței a devenit inefficientă și contraproductivă nu numai din cauza capacității de distrugere a armelor moderne, ci și pentru că comerțul modern, comunicațiile și transporturile au legat țările atât de strâns încât decizia de a renunța la ele în favoarea unor ostilități militare apare irațională.

Aceasta nu înseamnă că de acum înainte forța este eliminată din atributele puterii. În pofida insucceselor ei (vezi Vietnam) și a limitelor severe impuse folosirii ei, forța militară rămîne o componentă majoră a puterii și chiar țările care pun accent pe latura economică și tehnologică fac aceasta ținînd mereu în rezervă cartea decisivă. Cu atât mai mult continuă să-și reliefeze forța militară puterile care nu dispun de atu-uri economice și tehnologice pentru a obține rezultatele dorite pe arena internațională.

Un element nou în evoluția puterii îl constituie embargoul petrolifer arab și decizia țărilor exportatoare de petrol organizate în O.P.E.C. de a ridica prețul la petrol. Dacă este acceptată definiția puterii ca fiind capacitatea de a influența alte națiuni chiar împotriva înclinației lor, atunci este cert că țările exportatoare de petrol au trecut cu succes testul. Japonia

și Europa occidentală și-au schimbat poziția față de conflictul din Orientul Mijlociu, iar noile prețuri la petrol au devenit efective în pofida protestelor țărilor importatoare.

Ce fel de putere este aceea care este formată din țări ca Arabia Saudită, Libia sau Venezuela, fiecare dintre ele relativ slabă, mică și vulnerabilă?

Spre deosebire de puterile tradiționale întruchipate într-un stat sprijinit pe forță militară și un potențial economico-tehnic deosebit, noul tip de putere poate fi definit numai în termeni relaționali în cadrul unui anumit sistem. Eficiența lui în influențarea altor state decurge din capacitatea de a pricinui dereglări în funcționarea sistemului, în speță a așa-numitului sistem Nord-Sud bazat pe diviziunea muncii între țările industriale avansate (foste metropole) și țările în curs de dezvoltare sau subdezvoltate (foste colonii). În plus, noul tip de putere beneficiază de faptul că nu se poate folosi forța importiva ei. Într-adevăr cum se pot ataca țări atât de dispersate ca țările O.P.E.C. și ce consecințe ar avea o agresiune asupra principalelor surse de petrol ale lumii?

După ce au construit modele bipolare, tripolare și pentagonale, teoreticienii realismului politic sînt nevoiți să constate că există în politica mondială puteri semnificative în afara geometriei centrelor de putere. Lumea în care trăim este formată din peste 140 de unități politice autonome, state suverane răspîndite pe toate continentele; ca atare, însăși structura sistemului internațional vorbește despre faptul că lumea de azi nu mai poate fi condusă dintr-unul sau mai multe centre. În analiza politicii internaționale trebuie făcut un pas mai departe: fenomenele recente arată că țările mici și mijlocii, în curs de dezvoltare sau subdezvoltate, care constituie majoritatea covârșitoare a omenirii, chiar dacă nu dispun de putere în sensul tradițional al conceptului, joacă un rol din ce în ce mai activ și de sine stătător în viața internațională. Tendinței vechi de centralizare a puterii i se opune tendința de descentralizare a puterii care cîștigă teren.

În lumina acestor schimbări majore de pe arena internațională capătă o deosebită consistență obiectivele de politică externă stabilite de Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român privind crearea unei noi ordini economice internaționale precum și democratizarea relațiilor internaționale. Analiza acestor tendințe fundamentale ale vieții internaționale oferă solide premise științifice pentru previziunea din Programul partidului potrivit căreia în viitor se va intensifica procesul de așezare a relațiilor dintre state pe baze noi și se vor afirma tot mai puternic principiile deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, ale renunțării la forță și amenințarea cu forță în relațiile dintre state¹³.

Note bibliografice

1 MAX WEBER, *Politik als Beruf*, München u. Leipzig, 1919.

2 MAURICE DUVERGER, *Sociologie politique*, Presse Universitaires de France, Paris, 1968, p. 14-22.

3 G. A. ALMOND and J. COLEMAN, *The Politics of the Developing Areas*, New Jersey, 1960.

- 4 R. NIEBUHR, *Power and Ideology in National and International Affairs*, in „*Theoretical Aspects of International Relation*”, ed. William Fox, University of Notre Dame Press, 1959, p. 107.
- 5 HERBERT MARCUSE, *One-dimensional Man*, Beacon Press, 1968.
- 6 KARL W. DEUTSCH, *Politics and Government*, Houghton Mifflin, Boston, 1970.
- 7 RAYMOND ARON, *Qu'est ce qu'une theorie des relations internationales*, in „*Revue Française de Science Politique*”, Paris, nr. 5, 1967.
- 8 HANS J. MORGENTHAU, *Politics among Nations*, Ed. Knopf, New York, 1965.
- 9 *Ibidem*.
- 10 K. J. HOLSI, *The Concept of Power in the Study of International Relations*, in „*Politics and the International System*”, Ed. R. L. Platzgraff, Lippincot, 1969.
- 11 MAX WEBER, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford, New York, 1947.
- 12 KARL W. DEUTSCH, *op. cit.*
- 13 *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 189.